

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-19\(48\)-119-134](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-19(48)-119-134)
УДК 331.5:338.2

Смутчак Зінаїда Василівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та економіки
Льотної академії Національного авіаційного університету.
Кропивницький, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-6079-9227>
zinulechka@ukr.net

РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті визначено особливості функціонування ринку праці України за умов процесів цифровізації і віртуалізації, зумовлених становленням інформаційно-мережевої економіки. Саме внаслідок швидкого поширення роботизації, хмарних технологій, інтелектуальної автоматизації, нейротехнологій набувають інноваційного змісту різноманітні види трудової діяльності. Перехід до цифрової економіки суттєво змінює систему соціально-трудових відносин, безпосередньо ринок праці та сам процес праці. Охарактеризовано причини, що сприяють появі та стрімкому розвитку різноманітних форм нестандартної та нетипової зайнятості. Зазначено ключові тенденції, які будуть посилювати вплив на сферу зайнятості, та які формують відповідні вимоги до професійних знань, умінь та навичок працівника, його затребуваності на ринку праці. Наступність у розвитку професій, обумовленість виникнення нових виробничих функцій та нових професій трансформацією тих, що існували, дозволяє прогнозувати виникнення нових видів діяльності, появу певних компетенцій. Визначено перелік навичок, які, на думку роботодавців, набудуть популярності у найближчі роки. Нова парадигма передбачає навчання для всіх людей протягом усього життя. Така система освіти орієнтується не тільки на передачу знань та розвиток навичок, а й підтримку становлення людини як повноцінного учасника в усіх сферах свого життя. Увага акцентована на сценаріях розвитку цифрової економіки в Україні залежно від оцінки критичності та необхідності здійснення швидких та глибоких змін у традиційному економічному укладі. У майбутньому успішними стануть ті країни, які зламують бар'єри між людьми, робочими місцями й технологіями та розширяють можливості своїх громадян, давши їм можливість бути ефективними та творчими незалежно від місце знаходження.

Ключові слова: робоча сила; ринок праці; цифровізація економіки; «цифрові» робочі місця; інформаційно-мережева економіка; нестандартна зайнятість

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Важливим складником будь-якої національної економіки є ринок праці, в якому існують відносини щодо міжнародного обміну фактором виробництва – робочої сили, яка має властивість переміщуватися по світу в пошуку більш привабливих умов її продажу. І саме від якісних і кількісних характеристик наявної робочої сили значною мірою залежать можливості структурної трансформації української економіки. Слід відмітити, що у сферу праці, державне управління, бізнес, особистий простір людини стрімко проникають наразі процеси цифровізації і віртуалізації, зумовлені становленням інформаційно-мережевої економіки. Різноманітні види трудової діяльності набувають інноваційного змісту внаслідок швидкого поширення роботизації, хмарних технологій, інтелектуальної автоматизації, технологій Big Data, нейротехнологій, розвитку gig-економіки та мережевої взаємодії на базі блокчейна.

У поєднанні зі стрімкими демографічними зрушеннями, необхідністю екологізації та ресурсозбереження, наявні тренди на тлі загострення конкуренції призводять до кардинальних змін ринку праці, який стає все більш глобалізованим, орієнтованим на постійне підвищення вимог до якості людських ресурсів, їх використання в умовах нестандартних та нетипових форм зайнятості, віртуалізації робочих місць, небувалої гнучкості соціально-трудовак відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично-прикладні основи функціонування ринку праці, оцінка ефективності його регулювання досліджується у працях І. Петрової, Л. Шаульської, Л. Ільча [1], [2], [3]. Важливий внесок у розробку та аналіз проблем, пов'язаних з якістю трудових ресурсів на етапі становлення інформаційно-мережевої економіки внесли вчені А. Колот, Е. Лібанова, Н. Азьмук та ін. [4], [5], [6], [8]. Однак переважна більшість наукових праць потребують радикального переосмислення з позицій можливостей їх використання за принципово нових умов господарювання України.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у дослідженні трансформації ринку праці України внаслідок процесів цифровізації і віртуалізації, зумовлених становленням інформаційно-мережевої економіки.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: з'ясувати ключові тенденції, які посилюють вплив на сферу зайнятості; дослідити причини появи та стрімкого розвитку різноманітних форм нестандартної та нетипової зайнятості; розглянути особливості «цифрових» робочих місць.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Трансформації, пов'язані із переходом на цифрові технології, створюють нові підходи та стилі діяльності, котрі в свою чергу ведуть до суттєвого перегляду усталеного в суспільстві поняття «робоче місце». У «цифровому» світі робочі місця перестають бути прив'язаними до фізичних місць – вони стають «цифровими», мобільними, тобто такими, що загалом не потребують постійного перебування працівника на робочому місці. Саме віртуально-цифровий світ надає потужні можливості задля постійного перебування працівника в онлайн-режимі. Цей тренд поширюється надзвичайно швидко й позитивно сприймається переважною більшістю працівників, яким подобаються гнучкі способи роботи, котрі дозволяють приділяти більше уваги клієнтам, друзям, сім'ї. Це може не тільки сприяти збереженню кваліфікованих працівників, але й збільшити податкові надходження, внески соціального страхування, а головне – впливати на ринок зайнятості. «Цифрове» робоче місце – це віртуальний еквівалент фізичного робочого місця, котрий вимагає належної організації, користування та управління, оскільки воно має стати запорукою підвищеної ефективності працівників та створення для них більш сприятливих умов праці.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: *аналітичний* – для збирання, узагальнення та обробки наукової інформації щодо стану ринку праці в Україні; *абстрактно-логічний* – для визначення чинників, які дестабілізують соціально-трудова сферу в світовому її вимірі; *табличний* – для візуальної інтерпретації теоретичних положень, отриманих результатів дослідження; *аналогії та порівняльного співставлення* – для визначення взаємопов'язаних причин, що сприяють появі та стрімкому розвитку різноманітних форм нестандартної та нетипової зайнятості; *узагальнення* – для формулювання висновків за результатами досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Сучасний стан соціально-економічного розвитку світу характеризується динамізмом і багатовекторністю і, враховуючи надзвичайно стрімкий розвиток

техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, а також проблеми соціально-економічного становища в країні, передбачити ситуацію на ринку праці майбутнього надзвичайно складно. Однак, вплив стрімкого розвитку техніки і технологій, або так званого технологічного прориву, на сферу зайнятості є очевидним. Він зумовлює суттєві зміни в організації виробництва товарів, надання послуг, появу нових сфер діяльності та трансформацію існуючих, а також зміну економічних відносин і формування нових ринків. Змінюється ринок праці, виникає потреба у нових компетенціях: одні професії зникають, інші – з'являються [4], [7].

Слід зазначити, що чинники, які дестабілізують соціально-трудова сферу в світовому її вимірі, викликають численні асиметрії в ній, носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Найзначущими серед них є наступні:

- глобалізація світової і зростання відкритості національної економіки у їх нинішньому форматі;
- трансформація у бік погіршення вікової структури населення в цілому і економічно активного зокрема;
- зниження ролі соціального діалогу в оптимізації відносин між провідними соціальними силами;
- низька, неадекватна реальним потребам роль держави у забезпеченні стійкого розвитку соціально-трудова сфери;
- недостатнє наукове забезпечення цієї проблематики, несформованість сучасного економічного мислення та світогляду у багатьох членів соціуму;
- зростаюча сегментація соціально-трудова сфери, у якій уживаються доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні уклади, методи регулювання;
- трансформація інституту зайнятості і різновекторність змін на ринку праці [4].

У контексті зазначеного, відмітимо також найзначущі сучасні тренди демографічного характеру, які мають загальносвітовий прояв:

- зниження темпів приросту населення у більшості країн світу;
- підвищення середнього віку населення;
- зменшення частки дітей і підлітків у складі населення;
- збільшення частки осіб старших вікових груп;
- зростання демографічного навантаження на населення працездатного віку;
- зниження частки населення, яке перебуває у працездатному віці;
- перманентна активізація міграційних процесів та посилення їхнього впливу на показники демографічних зрушень;
- збільшення у складі робочої сили працюючих пенсіонерів.

Відповідно соціально-трудоий зріз сукупного працівника нової (цифрової) економіки першої половини XXI століття, формується під впливом таких зрушень, як зменшення частки молодих вікових груп; підвищення середнього віку працюючих («срібне» населення «срібної» економіки і суспільства); зниження частки працюючих, які перебувають у працездатному віці та підвищення у складі зайнятих в суспільному виробництві працюючих пенсіонерів [8].

Перехід до цифрової економіки суттєво змінює систему соціально-трудоих відносин, безпосередньо ринок праці та сам процес праці. Звичайно, кожний етап розвитку та втілення цифровізації формує як загальні, так і особливі наслідки трансформації соціально-трудоих відносин та трудової сфери, що в свою чергу впливає на зростання соціально-економічних ризиків та підвищення загроз цифрових трансформацій виробничих та соціально-трудоих відносин. Самозайнятість, спрощення організаційних структур, відмова від громіздких господарсько-адміністративних управлінських надбудов, перехід від відносин керівник-підлеглий до відносин замовник-виконавець набуває різних форм в системі управління персоналом в різних галузях та сферах економіки. З такими трансформаціями зустрілась першою ІТ-сфера, інші галузі на сьогодні переймають досвід скорочення адміністративно-управлінських працівників і впроваджують нетипові форми зайнятості (аутсорсінг, аутстафінг тощо) та створюють дистанційні робочі місця [9].

Варто зауважити, що появи та стрімкому розвитку різноманітних форм нестандартної та нетипової зайнятості сприяє низка взаємопов'язаних причин, а саме:

- структурні зрушення у процесі переходу від масового конвеєрного виробництва до виробництва, притаманного постіндустріальній економіці (економіці знань);
- демографічні зміни у структурі робочої сили, які пов'язані з виходом на ринок праці заміжніх жінок та людей похилого віку; розширення сектору послуг та сфери малого бізнесу; збільшення масштабів застосування інформаційних і комунікаційних технологій;
- гнучкість ринку праці й виробництва;
- тіньова економіка та зайнятість, коли встановити факт трудових відносин досить важко;
- поширення конкуренції у середовищі пропозиції на ринку праці, збільшення трудового ресурсу, збільшення попиту на робочі місця зі скороченим робочим часом; посилення конкуренції серед організацій, яким для виживання необхідно, з одного боку, бути дуже гнучкими, а з

іншого – оптимізувати свої витрати; розвиток сфер діяльності, де зайнятість має сезонний або проєктний характер;

- пандемія COVID-19 у світі [4].

Трансформація інституту зайнятості, в першу чергу, означає застосування нестандартних (атипових, нетрадиційних) форм зайнятості і серед них: зайнятість на умовах неповного робочого часу або неповна зайнятість; зайнятість на умовах строкових трудових договорів; тимчасова, непостійна зайнятість, у тому числі запозичена праця; вторинна зайнятість; дистанційна зайнятість; зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру; неформальна зайнятість (у тому числі самозайнятість); нереєстрована зайнятість у формальному секторі тощо.

Зауважимо, що ключовими тенденціями, які посилюватимуть вплив на сферу зайнятості є:

- розвиток цифрових технологій, що змінює уявлення про комунікаційний простір та його можливості (миттєва комунікація між користувачами незалежно від їхнього географічного місця розташування, можливості спільної синхронної та асинхронної роботи, якісно нові способи подання інформації та роботи з нею, доступність значних обсягів інформації для кожного тощо). В той же час їх стрімкий розвиток потребує підготовки фахівців нового покоління, здатних працювати з швидкозмінюваними технологіями;

- глобалізаційні та інтеграційні процеси (посилення явищ економічної спеціалізації та територіального поділу праці: місцем виробництва конкретного обладнання чи техніки може бути не одна країна, а декілька, в кожній з яких виготовляються окремі деталі, що збираються в єдиний механізм за сотні або тисячі кілометрів від місця їх виготовлення). З одного боку, це створює можливості для вузької спеціалізації, а з другого – зростають вимоги щодо уміння працювати в мультикультурному та багатомовному (знання іноземних мов) професійному середовищі;

- розвиток шерингової економіки. Він є світовим трендом, що полягає в спільному користуванні ресурсами (наприклад, скороченні витрат або навіть отриманні прибутку за рахунок здавання в оренду майна або надання послуг). На ідеях шерингу будується нова світова соціально-економічна система. Це не просто поєднання наявних попиту та пропозиції за допомогою сучасних технологій. Це зміна концепції споживання. Цивілізація переживає революційний перехід від гіперспоживання, характерного для ХХ ст., до тренду ХХІ ст. – спільного споживання.

- зростання клієнтоорієнтованості – тенденція, яка виникла і розвивається під впливом посилення конкуренції, насамперед у бізнес-середовищі. Вона є інструментом управління взаємовідносинами з клієнтами, завдяки використанню

якого компанія дістає можливість отримання додаткового прибутку за рахунок глибокого розуміння та ефективного задоволення потреб клієнтів. У державному секторі – це спрямованість на максимальне задоволення потреб отримувачів державних послуг, сервісно-орієнтована діяльність державних інституцій;

- екологічна безпека, що є вимогою часу. Оскільки виснаженість природних ресурсів, забрудненість навколишнього середовища – ці проблеми стали настільки відчутними для кожного громадянина, що інтегрувалися в процес підготовки фахівців і робітників у різних галузях;

- програмування, автоматизація виробничих процесів, які, з одного боку, призводять до витіснення людської праці та заміни її машинною, з другого – поширення процесів автоматизації обумовлює ускладнення систем управління та вимагає відповідного супроводу й адміністрування, а тому потребує підготовки відповідних фахівців.

- роботизація, розвиток штучного інтелекту. Автоматизація виробництва з використанням промислових роботів, застосування інтелектуальних робототехнічних комплексів неминуче призведуть до зміни професійно-кваліфікаційної структури робочої сили на ринку праці майбутнього [7].

Перераховані тенденції формують відповідні вимоги до професійних знань, умінь та навичок працівника, його затребуваності на ринку праці. Наступність у розвитку професій, обумовленість виникнення нових виробничих функцій та нових професій трансформацією тих, що існували, дозволяє прогнозувати виникнення нових видів діяльності, появу певних компетенцій.

Варто зауважити, що чим стрімкіше змінюється світ завдяки технологіям, тим більше посилюється увага до теми необхідних навичок, які також зазнають відчутних змін завдяки змінам на ринку праці й у бізнес-процесах, появі нових професій і відмиранню неактуальних. Протягом кількох останніх років експерти Всесвітнього економічного форуму виокремлюють десять ключових навичок, необхідних для конкурентних переваг на ринку праці (див. табл.).

Очолюють список навичок, які, на думку роботодавців, набудуть популярності у найближчі п'ять років, критичне мислення та вирішення проблем. З'явилися навички самоуправління, такі як активне навчання, стійкість, стресостійкість та гнучкість. Більшість працівників потребуватиме перенавчання у найближчі п'ять років, оскільки «подвійне порушення» економічних наслідків пандемії та посилення автоматизації трансформують робочі місця.

Таблиця

Навички, важливі для успіху в майбутньому [9]

Навички, важливі для успіху в майбутньому	
2025 рік	2015 рік
Аналітичне мислення та інноваційність	Вирішення комплексних проблем
Активне навчання та навчальні стратегії	Взаємодія з іншими
Комплексне вирішення проблем	Вміння керувати людьми
Критичне мислення та аналіз	Критичне мислення
Креативність, оригінальність та ініціативність	Вміння проводити переговори
Лідерство і соціальний вплив	Контроль якості
Використання, моніторинг і контроль технологій	Орієнтація на клієнта
Проектування технологій та програмування	Вміння приймати рішення
Стійкість, стресостійкість та гнучкість	Активно слухати
Аргументованість, вирішення проблем та генерування ідей	Креативність

Якщо, у ХХ столітті головним завданням масового освіти було навчити людей читати, писати і рахувати. Потім грамотні працівники формували навички під конкретні професії в технікумах, університетах і курсах. У той час професійні завдання майже не змінювалися. Досить було відточувати кілька навичок, щоб підніматися по кар'єрних сходах – наприклад, від робітника до начальника відділу. До початку ХХІ століття близько 85% населення планети володіли базовою грамотністю, зате вузьких професійних навичок стало не вистачати.

Освіта людини не повинна обмежуватися «базовими навичками». У ХХІ столітті важливо перейти від утилітарного індустріальної освіти до інтегральної освітньої парадигми. Традиційна парадигма жорстко виділяла освіту з інших сфер життя, і охоплювала тільки учнів, щоб підготувати їх до майбутнього життя. Нова парадигма неперервна – вона передбачає навчання для всіх людей протягом усього життя. Така система освіти орієнтується не тільки на передачу знань та розвиток навичок, а й підтримку становлення людини як повноцінного учасника в усіх сферах свого життя.

Те, що винесено в перелік топ-10 – це не так про конкретну спеціалізацію чи навички, як про комбінацію базових елементів людської діяльності: розв'язання проблем, управління собою, взаємодія з іншими та використання технологій. Тобто здатність усвідомлювати власні почуття й емоції, управляти ними та, використовуючи ці знання, взаємодіяти з іншими на сьогодні є однією з ключових навичок, необхідних для конкурентних переваг на ринку праці [9], [10].

У контексті зазначеного, слід відмітити також, що зайнятості населення завдали набагато більшого удару коронакриза та карантин. Реальну кількість звільнених чи тих, що стали тимчасово безробітними, не назве ніхто. Для багатьох компаній відправлення співробітників у частково й повністю неоплачувану відпустку була першим за пріоритетністю антикризовим рішенням стосовно скорочення операційних витрат. Офіційні цифри Державної служби статистики охоплюють тільки частину процесів зайнятості, але відображають приблизні тренди. За даними Державної служби зайнятості, станом на 31 серпня 2020 кількість безробітних в Україні склало близько 477,7 тис осіб (+73% до аналогічного періоду минулого року). При цьому останнім часом кількість зареєстрованих безробітних скорочується. Якщо в квітні статус безробітного отримали 149 тис осіб, то в липні – лише 68 тис осіб. З початку 2020 року працевлаштовано понад 409 тис безробітних, зокрема за період карантину 260 тис осіб [11], [12].

Ключовий стереотип аналогової економіки, який має бути подоланим у цифрову еру, – це фізична прив'язка людини (робітника, службовця тощо) до конкретного фізичного місця (або місць). Така прив'язка здебільшого є штучною, безглуздою та економічно не доцільною.

Цифрова свобода людини – це можливість праці, тобто участі у виробничих, комунікаційних, організаційних процесах із будь-якого місця світу, за наявності відповідних цифрових засобів, технологій та доступу до цифрових інфраструктур.

У цифровому світі робочі місця перестають бути прив'язаними до фізичних місць – вони стають цифровими, мобільними, тобто такими, що зовсім не потребують постійного перебування працівника на робочому місці. Саме віртуально-цифровий світ надає потужні можливості для постійного перебування працівника в онлайн-режимі. Цей тренд поширюється надзвичайно швидко й позитивно сприймається переважною більшістю працівників, яким подобаються гнучкі способи роботи, котрі дають змогу приділяти більше уваги клієнтам, друзям, сім'ї. Це може не тільки сприяти втримуванню кваліфікованих працівників, але й збільшити податкові надходження, внески соціального страхування, а головне – впливати на ринок зайнятості [13], [14].

У цифровому робочому місці поєднано практично всі технології, які люди використовують для виконання роботи в сучасному робочому середовищі. Цифровим робочим місцем можуть бути як бізнес-застосунки, так і електронна пошта, засоби миттєвих повідомлень, корпоративні соціальні мережі та інструменти для проведення віртуальних зустрічей [13].

Виокремлюють два сценарії розвитку цифрової економіки в Україні залежно від оцінки критичності та необхідності здійснення швидких та

глибоких змін у традиційному економічному укладі – інерційний (еволюційний) та цільовий (форсований).

Інерційний (еволюційний) сценарій передбачає інерційне продовження тенденцій минулого, тобто сприйняття як неперіоритетних технологізацію та цифровізацію економіки та використання людського капіталу. У разі реалізації інерційного сценарію, українська економіка залишиться неефективною, триватимуть трудова міграція та «відтік мізків», українська продукція програє конкуренцію на зовнішніх ринках. Держава якщо і буде здійснювати стандартні та формальні кроки, то для відчутного зростання їх буде недостатньо [14].

Українська економіка в перспективі 10–12 років зростатиме у середньому на 2,8% на рік, що буде нижче за темпи зростання світової економіки.

Цільовий (форсований) сценарій передбачає перехід української економіки впродовж 5–10 років до розвитку та появи в її структурі значної частки цифрової економіки (до 65% ВВП), досягнення у 2030 р. номінального ВВП України один трлн. дол. США.

Цей сценарій включає:

- забезпечення верховенства права та усунення інституційних (законодавчих, податкових тощо) бар'єрів, які перешкоджають розвитку цифрової та інноваційної економіки;
- системне державне стимулювання цифровізації секторів економіки та бізнесу;
- ініціацію державою масштабних трансформаційних ініціатив та проектів цифровізації, зокрема на базі сучасних моделей державно-приватного партнерства.

Головною мотивацією держави обрати цільовий сценарій розвитку є здатність цифрових технологій стрімко збільшувати продуктивність та ефективність економіки та бізнесу. Галузі, що їх використовують, зростають, згідно з даними Світового банку, VCG, Accenture, у 2–4 рази швидше, ніж у середньому за галузями (освіта, медицина, транспорт тощо), що модернізуються завдяки цифровим технологіям, стають набагато ефективніші та створюють нові цінності та якості, які дуже часто призводять до повної трансформації старої системи [14].

Результати цільового сценарію означають зростання економіки, доходів громадян, капіталізації бізнесу, податкових надходжень до бюджету.

Згідно з цільовим сценарієм, ключовою стратегією України щодо цифровізації має стати фокус на внутрішньому ринку, а ключовими ініціативами – формування у споживачів (бізнес, держава, громадяни) мотивацій, попиту та потреб у цифрових технологіях [14].

Відмітимо, що цифрові робочі місця насамперед є бізнес-стратегією для підвищення ефективності працівників завдяки робочому середовищу, яке буде більш наближеним до користувачів. Так, згідно із заявою компанії Gartner, саме єдність мобільних, інформаційних, «хмарних» та соціальних технологій виступає каталізатором подальшої «цифровізації» фізичного світу. Видимі зміни сучасного робочого місця включають:

- перехід від рутинних і повторюваних шаблонів роботи до змінної та динамічної роботи;
- більшої уваги приділяють посиленню залучення співробітників (часто за допомогою програм залучення, які реалізуються спеціалістами з кадрових ресурсів);
- нові форми внутрішньої (працівник) і зовнішньої (клієнт) взаємодії, яка відбувається в соціальних мережах, наприклад у Twitter та Facebook;
- нові способи роботи, такі як краудсорсінг, розподіл роботи між виконавцями та мікроробота (виконання через Інтернет невеликих завдань у межах проєкту) [15].

Ключовим кроком України щодо стратегії в цьому питанні має стати і активна позиція державних установ, оскільки потенційними користувачами цифрових робочих місць є службовці центрального та регіонального рівнів (особливо інспектори, працівники соціальних служб тощо). Осмислення й підготовка відповідних ініціатив (зокрема законодавчих) стимулюватиме перехід на цифрові робочі місця українського бізнесу та професійних середовищ.

У майбутньому успішними стануть ті країни, які зламують бар'єри між людьми, робочими місцями й технологіями та розширяють можливості своїх громадян, давши їм можливість бути ефективними та творчими незалежно від місцезнаходження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Зауважимо, що цифровізація всіх сфер економіки і життя людства, з одного боку, формує певний технократичний підхід, спричиняє соціальну ексклюзивність окремих категорій населення, особливо за умов дистанційної трудової діяльності. Певною мірою порушуються соціальні зв'язки, знижуються обсяги традиційних комунікацій, що справляє негативний соціально-психологічний вплив. Експансія процесів роботизації та автоматизації у багатьох галузях національної економіки у стратегічній перспективі призводитиме до все більшого вивільнення людських ресурсів від виконання традиційних видів трудової діяльності. В той же час, цифрова економіка

передбачає цифрове перетворення всіх сфер життєдіяльності, надаючи їм значний економічний та соціальний ефекти, що відкриває нові потужні можливості для держави, суспільства та громадян. Ядром цифрової економіки є сектор виробництва цифрових товарів і надання послуг, пов'язаних із цифровими технологіями. Статистика країн, незважаючи на загальносвітову нестабільність, свідчить про стійке зростання світової торгівлі продуктами цифрової економіки (в середньому зростання становить близько 4%), випереджаючими темпами зростає обсяг послуг, що надаються (до 30% на рік). Розвивається і стає доступнішою цифрова інфраструктура, підвищується якість комунікаційних мереж у міру впровадження технологій 4G і оптоволоконних засобів передачі даних, при цьому знижуються ціни, зокрема, на послуги мобільного зв'язку, збільшуються можливості використання мобільних пристроїв для доступу в Інтернет, що, в кінцевому підсумку, дозволяє прогнозувати все більший радіус дії і розвиток цифрових технологій в світі.

Перспективи подальших досліджень. Цифрова трансформація економіки, як і будь-яка зміна, має переваги та ризики, головний з яких – це можливе зростання рівня безробіття. Проте цифровізація не лише призводить до зникнення професій та зменшення використання людської праці, а й створює нові галузі (сектори, професії), надає необмежені можливості для реалізації навичок та талантів людини, що і визначає перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Л. М. Ільч, «Формування сукупного попиту на робочу силу в контексті структурних трансформацій національної економіки», *Статистика України*, № 1, с. 50–59, 2016.
- [2] І. Л. Петрова, «Державне регулювання процесу зайнятості та створення робочих місць в промисловості», *Ефективна економіка*, № 6, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bit.ly/3otRPhI>
- [3] Л. Шаульська, Н. Якимова, «Проблема тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці», *Схід*, № 2, с. 28–35, 2017.
- [4] А. Колот, «Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін в соціально-трудовій сфері: феномен прекарізації», *Уровень жизни населения регионов России*, № 11, с. 93–101, 2013.
- [5] Е. Лібанова, О. Цимбал, Л. Лісогор, І. Марченко, О. Ярош, «Перехід на ринок праці молоді України», *Міжнародне бюро праці. Програма молодіжної*

- зайнятості. Департамент політики зайнятості. Женева: МОП, 2014, 79 с. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bit.ly/3ssjTTI>
- [6] Н. А. Азьмук, «Сучасні виклики ринку праці при переході до цифрової економіки», *Modern Economics*, № 19, с. 6–13, 2020. <https://inlnk.ru/poZR3Q>
- [7] Н. Г. Джинчарадзе, О. В. Боков, О. Ю. Гуревич, *Сучасні тенденції розвитку ринку праці в Україні*. Київ, Україна: ІПК ДСЗУ, 2018, 42 с.
- [8] А. М. Колот, О. О. Герасименко, «Концепт "ПРАЦЯ-4.0": теоретико-прикладні засади формування та розвитку», *Економіка і прогнозування*, № 1, с. 7–31, 2020.
- [9] These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. *World Economic Forum*. [Online]. Available: <https://bit.ly/3Le75sN>
- [10] The Future of Jobs Report 2020, *World Economic Forum*. [Online]. Available: <https://bit.ly/3owTh2P>
- [11] Державна служба статистики України: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- [12] Державна служба зайнятості: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.dcz.gov.ua>
- [13] В. О. Радіонова-Водяницька, «Вплив цифрової економіки на ринок праці», на Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 5 квіт. 2019 р. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення*. Харків, 2019, с. 241–244.
- [14] Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. *Український інститут майбутнього*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bit.ly/3owV9sn>
- [15] Проект «Цифрова адженда України – 2020» («Цифровий порядок денний» – 2020). *Концептуальні засади* (версія 1.0). [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bit.ly/3B9Xv5A>

UKRAINIAN LABOUR MARKET IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY

Zinaida Smutchak,

D.Sc (Economic sciences), Professor,
Head of the Department of Management and Economics
Flight Academy of National Aviation University,
Kropyvnytskyi, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-6079-9227>
zinulechka@ukr.net

Abstract. The article identifies the features of the labour market of Ukraine in conditions of digitization and virtualization processes due to the formation of

informative and network economy. It is due to the rapid spread of robotics, cloud technology, intelligent automation, neurotechnology acquire a variety of innovative activities. The transition to a digital economy significantly changes the system of social and labour relations, directly the labour market and the labour process itself. Characteristics are described, contributing to the emergence and rapid development of various forms of non-standard and atypical employment. The key trends that will increase the impact on employment, and which form the relevant requirements for professional knowledge, skills and abilities of the employee, his demand in the labour market are indicated. Continuity in the development of professions, the conditionality of the emergence of new production functions and new professions by the transformation of existing ones, allows to predict the emergence of new activities, the emergence of certain competencies. A list of skills, that employers believe will become popular in the coming years, has been identified. The new paradigm provides learning for all people throughout life. Such a system of education focuses not only on the transfer of knowledge and skills development, but also on supporting the development of a person as a full participant in all spheres of life. Attention is focused on scenarios of the development of the digital economy in Ukraine, depending on the assessment of the criticality and the need for rapid and profound changes in the traditional economic system. In the future, successful countries will be those that break down barriers between people, jobs and technology and empower their citizens, enabling them to be effective and creative regardless of location.

Keywords: workforce; labour market; digitalization of the economy; «Digital» working places; information and network economy; non-standard employment.

РЫНОК ТРУДА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Смутчак Зинаида Васильевна,

доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой менеджмента и экономики
Лётной академии Национального авиационного университета.
Кропивницкий, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-6079-9227>
zinulechka@ukr.net

Аннотация. В статье определены особенности функционирования рынка труда Украины в условиях процессов цифровизации и виртуализации, обусловленных становлением информационно-сетевой экономики.

Именно в результате быстрого распространения роботизации, облачных технологий, интеллектуальной автоматизации, нейротехнологий приобретают инновационное содержание разнообразные виды трудовой деятельности. Переход к цифровой экономике существенно изменяет систему социально-трудовых отношений, непосредственно рынок труда и сам процесс труда. Охарактеризованы причины, способствующие появлению и стремительному развитию разнообразных форм нестандартной и нетипичной занятости. Отмечены ключевые тенденции, которые будут усиливать влияние на сферу занятости, и формируют соответствующие требования к профессиональным знаниям, умениям и навыкам работника, его востребованности на рынке труда. Преемственность развития профессий, обусловленность возникновения новых производственных функций и новых профессий трансформацией существовавших, позволяет прогнозировать возникновение новых видов деятельности, появление определенных компетенций. Определен перечень навыков, которые, по мнению работодателей, приобретут популярность в ближайшие годы. Новая парадигма предполагает обучение людей на протяжении всей жизни. Такая система образования ориентируется не только на передачу знаний и развитие навыков, но и на поддержание становления человека как полноценного участника во всех сферах своей жизни. Внимание акцентировано на сценариях развития цифровой экономики в Украине в зависимости от оценки критичности и необходимости осуществления быстрых и глубоких изменений традиционного экономического уклада. В будущем успешными станут страны, которые сломают барьеры между людьми, рабочими местами и технологиями и расширят возможности своих граждан, дав им возможность быть эффективными и творческими независимо от местонахождения.

Ключевые слова: рабочая сила; рынок труда; цифровизация экономики; «цифровые» рабочие места; информационная и сетевая экономика; нестандартная занятость

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. M. Ilich, «Formuvannia sukupnoho popytu na robochu sylu v konteksti strukturnykh transformatsii natsionalnoi ekonomiky», Statystyka Ukrainy, № 1, s. 50–59, 2016.
- [2] I. L. Petrova, «Derzhavne rehuliuвання protsesu zainiatosti ta stvorennia robochykh mist v promyslovosti», Efektyvna ekonomika, № 6, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://bit.ly/3otRPhl>

- [3] L. Shaulska, N. Yakymova, «Problema tinovoi zainiatosti v konteksti strukturnykh transformatsii rynku pratsi», Skhid, № 2, s. 28–35, 2017.
- [4] A. Kolot, «ransformaciya instituta zanyatosti kak sostavlyayushchaya global'nyh izmenenij v social'no-trudovoj sfere: fenomen prekarizacii», Uroven' zhizni naseleniya regionov Rossii, № 11, s. 93–101, 2013.
- [5] E. Libanova, O. Tsybmal, L. Lisoher, I. Marchenko, O. Yarosh, «Perekhid na rynek pratsi molodi Ukrainy», Mizhnarodne biuro pratsi. Prohrama molodizhnoi zainiatosti. Departament polityky zainiatosti. Zheneva: MOP, 2014, 79 s. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://bit.ly/3ssjTTI>
- [6] N. A. Azmuk, «Suchasni vyklyky rynku pratsi pry perekhodi do tsyfrovoi ekonomiky», Modern Economics, № 19, s. 6–13, 2020. <https://inlnk.ru/poZR3Q>
- [7] N. H. Dzhyncharadze, O. V. Bokov, O. Yu. Hurevych, Suchasni tendentsii rozvytku rynku pratsi v Ukraini. Kyiv, Ukraina: IPK DSZU, 2018, 42 s.
- [8] A. M. Kolot, O. O. Herasymenko, «Kontsept "PRATsla-4.0": teoretyko-prykladni zasady formuvannia ta rozvytku», Ekonomika i prohnozuvannia, № 1, s. 7–31, 2020.
- [9] These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. World Economic Forum. [Online]. Available: <https://bit.ly/3Le75sN>
- [10] The Future of Jobs Report 2020, World Economic Forum. [Online]. Available: <https://bit.ly/3owTh2P>
- [11] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofitsiinyi sait. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- [12] Derzhavna sluzhba zainiatosti: ofitsiinyi sait. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.dcz.gov.ua>
- [13] V. O. Radionova-Vodianytska, «Vplyv tsyfrovoi ekonomiky na rynek pratsi», na Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kharkiv, 5 kvit. 2019 r. Aktualni problemy trudovoho prava ta prava sotsialnoho zabezpechennia. Kharkiv, 2019, s. 241–244.
- [14] Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovoiu ekonomikoiu. Ukrainyskyi instytut maibutnoho. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://bit.ly/3owV9sn>
- [15] Proiekt «Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020» («Tsyfrovyi poriadok denniy» – 2020). Kontseptualni zasady (versiia 1.0). [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://bit.ly/3B9Xv5A>

*Стаття надійшла до редакції
10 січня 2022 року*